

КАСАПОГЛУ С. О.

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
(Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»)
ORCID ID: 0000-0003-2887-6701

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.63>

ЗАСТАВА: ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ЧИ НЕДОСКОНАЛІСТЬ НОРМ (НА ПРИКЛАДІ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ)

Використовуючи методи історико-правовий, порівняльний, статистичного аналізу й узагальнення, автор зупинився на ключових положеннях. Це актуальність під час війни застосування застави, обмеження для окремої категорії осіб та щодо конкретних кримінальних правопорушень, що вчинюються. На основі цього зроблено висновок про можливу ефективну складову призначення застави у порівнянні з іншим запобіжними заходами, пов'язаними із обмеженням волі особи.

Для обґрунтованого підходу до висвітлення обраної теми дослідження наведено історичні аспекти застави, її появу, здійснено порівняння на міжнародному рівні на прикладі США із зазначенням ефективності застосування чи недосконалості норм та питань, що потребують врегулювання у правозастосовчій практиці.

На прикладі корупційних правопорушень за 2023 рік, автор проаналізував найбільш гучні топ-корупційні справи України із зазначенням розміру застави, підозрюваних й обвинувачених у цих справах. Таким чином, більш предметно проаналізовано понятійний апарат, наведено різні точки зору науковців, практиків. Наголошено на важливості дотримання законодавчих норм та їх відповідність із нормативно-правовими актами (на прикладі діючих положень кримінального процесуального законодавства щодо визначення розміру застави та відомчих актів Кабінету Міністрів України щодо порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу.

Автором здійснено спробу з'ясувати зміст застави як запобіжного заходу, процесуальні підстави застосування, скасування або зміни, історичний розвиток, а також зроблено висновок, що застава найбільш поширений кримінально-процесуальний запобіжний захід європейських країн, а тому може слугувати ефективним засобом запобігання для України за умов нормативного врегулювання процедури застосування.

Ключові слова: запобіжні заходи, застава, визначення розміру застави, процесуальна характеристика, теоретико-правовий підхід, корупційні правопорушення, механізм запобігання.

Kasapohlu S. O. Bail: effective mechanism of prevention or imperfect norms (based on corruption offenses)

Using the methods of historical and legal, comparative, statistical analysis and generalization, the author focused on the key provisions. This is the relevance during the war of the use of bail, restrictions for a separate category of persons and in relation to specific criminal offenses committed. On the basis of this, a conclusion was

made about a possible effective component of the appointment of bail in comparison with other preventive measures related to the restriction of a person's will.

For a reasoned approach to the coverage of the selected research topic, the historical aspects of the pledge, its appearance are given, a comparison is made at the international level using the example of the United States, indicating the effectiveness of the application or imperfection of the norms and issues that need to be resolved in law enforcement practice.

Using the example of corruption offenses for the year 2023, the author analyzed the most high-profile top corruption cases of Ukraine, indicating the size of the bail, the suspects and the accused in these cases. Thus, the conceptual apparatus was analyzed in more detail, and different points of view of scientists and practitioners were given. The importance of compliance with legislative norms and their compliance with normative legal acts was emphasized (on the example of the current provisions of criminal procedural legislation regarding the determination of the amount of bail and departmental acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the procedure for depositing funds into a special account in the event of the application of bail as a preventive measure).

The author made an attempt to find out the meaning of bail as a preventive measure, procedural grounds for application, cancellation or changes, historical development, and also concluded that bail is the most common criminal procedural preventive measure in European countries, and therefore can serve as an effective means of prevention for Ukraine under conditions of regulatory regulation of the application procedure.

Key words: *preventive measures, bail, determining the amount of bail, procedural characteristics, theoretical and legal approach, corruption offenses, prevention mechanism.*

Постановка проблеми. Одним з ефективних засобів, що міг би скоротити використання тримання під вартою, є застосування застави. Актуальність теми полягає в тому, що застосування застави, поступово обертає все більш практичну обґрунтованість, і дослідження даної теми важливе, оскільки багато питань правозастосовчого характеру залишились не вирішеними.

Метою статті є висвітлення, систематизація та вивчення проблем застосування застави, як міри запобіжного заходу в судово-слідчій практиці, визначення ефективності застосування чи недосконалості норм.

Виклад основного матеріалу. Як відображено в судовій статистиці, у 2023 році тільки в межах здійснення правосуддя в антикорупційній сфері значаються гучні топ-корупційні кейси.

Справа Лозинського – визначено заставу у розмірі 50 млн грн. За декілька місяців сума застави зменшилась з 50 до 2,5 мільйонів — і 21 липня Лозинському скасували тримання під вартою, залишивши лише заставу.

Справа Князева – визначено заставу у розмірі 107 млн грн застави, проте за час тримання під вартою заставу вже зменшили вп'ятеро — тепер це 27 млн грн.

Справа Одарченка – 15 млн грн застави, яку він сплатив за декілька днів і вийшов з СІЗО.

Справа Лабазюка – сплачено заставу у майже 40 млн грн та вийшов з-під варти [1].

Загалом, згідно офіційної статистики Державної судової адміністрації за 2023 рік слідчі судді у 2023 р. розглянули (без урахування повернутих) клопотання про застосування застави – 713 [600], із них задоволено 514 [434], або 72,1 % [72,3 %]. Під заставу місцеві загальні суди звільнили 275 [139] осіб. Сума внесеної застави склала 47 млн 917 тис. грн. [2].

Для порівняння в 2006 році було звільнено під заставу тільки 110 осіб. За висновками Верховного Суду, суди недостатньо використовують такий запобіжний захід у зв'язку з «нестабільним матеріальним становищем громадян» [3].

Розглядаючи історичний аспект застосування запобіжних заходів у кримінальному процесі та на практиці, важливо відзначити, що застава мала досить широке поширення в період непа, коли заставниками були представники різних соціальних прошарків суспільства, що мали можливість і кошти для внесення застави. Сутність застосування застави як запобіжного заходу полягала у внесенні грошей або іншого майна на депозит суду як самим обвинуваченим, так і іншими особами, організаціями для забезпечення явки обвинуваченого до слідчих органів чи суду [4].

Застава – це відносно новий запобіжний захід в українському кримінальному судочинстві, оскільки відповідна стаття з'явилася лише в 1996 р. В епоху існування матеріальної відповідальності застава, а також майнова порука порівняно з іншими засобами примусу застосовувалася найчастіше. В подальшому, коли майнову відповідальність змінила особиста, ці запобіжні заходи повністю втратили своє значення.

Крім цього слід зазначити, що історична батьківщина застави – це середньовічна Англія. В ту епоху в'язні могли роками чекати на розгляд своєї справи приїжджими суддями. З метою розвантаження в'язниць шерифи почали практикувати залучення третьої сторони. Також велика увага застосування застави приділяється у США, в яких застосовується так звана готівкова застава, коли обвинувачений надає повну суму застави з власних коштів або коштів своїх родичів чи друзів. Ще передбачено і 10-відсотковий план застави, згідно якого обвинувачений сплачує безпосередньо до суду 10 % суми застави і повертає собі 90 % цього депозиту за умови його явки до суду. Причому процедура звільнення під заставу розпочинається після арешту [5].

Можна зробити висновок з даного питання, що у будь-якому випадку запобіжний захід це істотне обмеження прав і волі, а без достатніх на те основ – порушення Конституції України. Застосувати запобіжний захід при наявності для цього достатніх підстав – це право, а не обов'язок слідчого органу дізнання, прокурора чи суду і судді [6].

Відповідно до ст. 183 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої вжито запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених ч.ч. 3, 4 статті 184 КПК України [7].

Якщо визначати заставу для широкого загалу, то це внесення коштів на рахунок, щоб забезпечити виконання обов'язку підозрюваного чи обвинуваченого під час досудового розслідування та судового розгляду. Цей запобіжний захід не слід плутати із покаранням, а розглядати виключно як захід виконання підозрюваним/обвинуваченим покладених на нього обов'язків, що може застосовуватись за наявності обґрунтованої підозри та ризиків, перелік яких визначено у статті 177 КПК України (переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується). А у разі невиконання – кошти, що входять до розміру застави скеровуються у бюджет держави.

Маючи за мету застави – забезпечення належної поведінки особи, щодо якої обрано заставу, законодавчо визначені підстави застосування аналогічні із загальними підставами застосування запобіжних заходів, тоді як спеціальні умови відсутні. Я б все ж таки розглядав спеціальну мету застави через фінансовий еквівалент для держави.

Закінчуючи аналізувати в межах даного виду робіт процесуальну характеристику застави слід зазначити, що такий запобіжний захід набув широкої популярності в Західних країнах, зокрема в США. Щодо України, то наразі в цій сфері, як показує аналіз практики,

застава обирається часто щодо злочинів проти власності (крадіжки, грабежі, знищення і пошкодження майна), зловживанням владою чи службовим становищем і до деякої міри при здійсненні злочинів проти особи. Якщо виокремлювати особливий період дії воєнного стану, законодавцем передбачено право слідчого судді, суду при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого ст.ст. 109-114², 258-258⁶, 260, 261, 402-405, 407, 408, 429, 437-442 Кримінального кодексу України (зміни внесені згідно із Законами № 2531-IX від 16.08.2022, № 2997-IX від 21.03.2023) [7].

Окрім сторони, що характеризують предмет застави, знайшли відображення в дослідженнях, присвячених теорії і практиці застосування даного запобіжного заходу. Зокрема, докладно вивчене питання про те, чи можуть складати предмет застави тільки гроші і недобірні види іншого коштовного рухомого майна чи ж і різна нерухомість, (у т.ч. будівлі), а також іноземна валюта. Висловлено обґрунтовані судження про нормативні підстави і методику визначення розміру коштів, внесених як заставу.

Впливає, однак, що практично без уваги залишилося питання про походження грошей чи інших цінностей, внесених як застava, однак це найперше що слід з'ясувати суду, особливо коли підозрваний чи обвинувачений за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

В.М. Тертишник наголошує, що недоцільно її застосування у злочинах проти власності, у сфері службової діяльності, при розкраданні в особливо великих розмірах, фінансовому шахрайстві і в інших аналогічних справах [8].

Заслуговує на увагу виклад практичного матеріалу з науковим обґрунтуванням щодо теоретико-правового підходу до розуміння застави у системі запобіжних заходів. Так, В.В. Назаров, О.І. Ситайло, надаючи порівняльний аналіз вважають, що застава, на відміну від інших запобіжних заходів, є найбільш доцільною з погляду забезпечення виконання обов'язків підозрюваним, обвинуваченим. Під час її застосування не обмежується особиста свобода та недоторканність особи, держава не несе витрат на утримання осіб в умовах ізоляції. Проте існує можливість своєрідного ризику щодо невиконання підозрюваним своїх обов'язків та уникнення ним покарання. У зв'язку з цим має бути розумне співвідношення між запобіжним заходом, який обирається, та майбутнім покаранням, яке передбачене за вчинене діяння згідно із санкції кримінально-правової норми. Насамперед необхідно зважати на особу підозрюваного чи обвинуваченого та передбачити ймовірність невиконання ним визначених обов'язків [9, С. 194-195].

Позиція практиків щодо ефективності застави базується, перш за все, на тому, що суди по суті визначають право органів досудового розслідування визначати/обґрунтовувати/доводити можливі ризики.

Така формальна позиція дає суддям можливість легалізувати будь-яке рішення, яке може мати шаблонний, абстрактний і загальний характер, що суперечить принципу верховенства права.

Адвокатеса Т. Козаченко детально аналізує проблеми, що виникають при обранні застави та визначає ефективність запобіжного заходу залежно від розміру та можливих ризиків. У її статті зазначено з-поміж іншого таке: «слідчий суддя для визначення запобіжного заходу зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини. Але проблема в тому, що при зразковій поведінці особи, наявності місця постійного проживання, примарності ризиків тощо суд все одно здатен винести будь-яке рішення виключно на власний розсуд, жодної обізнаності у сторони захисту немає, практика в Україні не має преюдиційного значення, норми права будуть дотримані судом лише формально. Судді не відносяться прискіпливо до перевірки дотримання прав і свобод особи, вони благоволять стороні обвинувачення, і адвокати практики добре про це знають. Водночас при розгляді клопотання слідчого про застосування запобіжних заходів у судді є право не визначити заставу (ч. 4 ст. 183 КПК), зокрема у насильницькому злочині, наркозлочині, під час дії воєнного стану щодо злочинів проти національної безпеки тощо.

Слідчий суддя в ухвалі, застосовуючи до особи тримання під вартою, зобов'язаний визначити розмір застави (ч. 3 ст. 183 КПК) та врахувати: обставини кримінального правопорушення; майновий та сімейний стан підозрюваного, обвинуваченого; інші дані про особу та ризики, передбачені ст. 177 КПК. Щодо розміру застави, відповідно до положень ч. 5 статті 182 КПК України, розмір застави визначається у межах прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ПМПО): від 1 до 20 ПМПО — нетяжкі злочини; від 20 до 80 ПМПО — тяжкі злочини; від 80 до 300 ПМПО — особливо тяжкі злочини [10].

Так, вчений Донченко Ю.В. у своїй дисертації пропонує визначати розмір застави в кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи з внесенням відповідних змін до законодавства [11].

При внесенні застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюється його обов'язки та наслідки їх невиконання, а заставодавцю — у вчиненні якого злочину підозрюється чи обвинувачується особа, щодо якої застосовано запобіжний захід застава, передбачене законом покарання за його вчинення і що в разі невиконання нею своїх обов'язків застава буде звернена в дохід держави. Заставодавець може відмовитися від узятих на себе зобов'язань до виникнення підстав для такого звернення. У цьому випадку він забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу розслідування чи суду для заміни йому запобіжного заходу на інший. Застава повертається лише після обрання нового запобіжного заходу.

Суттєвим недоліком регулювання застави є те, що сума застави залежить від можливої суми матеріальних претензій потерпілого, оскільки частина 4 статті 182 передбачає: Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених статтею 177 КПК України. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього [7].

Ільченко О.В. та Шульга М.О. у своїй науковій праці взяли за основу заставу як запобіжний захід у кримінальному провадженні для того, щоб дослідити чому відсутні чіткі критерії встановлення розміру застави та перевірки легальності походження коштів, чому існує недостатність збалансованого підходу до визначення застави, врахування індивідуальних обставин та матеріального стану заставодавця, що може сприяти виникненню тиску на підозрюваних чи обвинувачених.

Як вказують науковці, певні ризики можуть виникнути у зв'язку із впливом на справедливість судового процесу та створювати небезпеку недостатнього забезпечення прав тих, хто залучений до кримінальної справи [12, С. 89, 93].

У продовження теми щодо розміру застави Р. Шай вказує про важливість визначення у практичній площині граничних розмірів застави, підстав застосування та питання щодо з'ясування легальності походження коштів, що вносяться під заставу, розширення переліку об'єктів застави, правового статусу заставодавця та можливості застосування застави у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків [13]. Проте в межах означеної статті не дає практичних порад і висновків як діяти, щоб ефективно застосовувати заставу як запобіжний захід, а не переводити у ракурс недосконалості норм.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року за № 15 затверджено Порядок внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу [14]. Цим Порядком визначено механізм внесення, повернення та звернення у дохід держави коштів у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави, який обраний з метою забезпечення належної поведінки особи, щодо якої застосовано запобіжний захід, її явки за викликом до органу дізнання, слідчого, прокурора або суду, а також виконання інших покладених на неї обов'язків, передбачених положеннями Кримінально-процесуального кодексу України.

Застава вноситься у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий в органах Казначейства в установленому законодавством порядку, тобто на депозитний рахунок.

Суми застави, що реально може внести велика частина громадян настільки незначні, що не приходиться всерйоз говорити про засіб припинення. У резонансних корупційних злочинах суди, обираючи запобіжний захід фігурантам, часто призначають мільйонні застави. Найбільшими заставами на сьогоднішній день є 523 млн гривень для Романа Насірова і 402 млн для В'ячеслава Шаповалова. При визначенні суми застави суддя має враховувати, зокрема, обставини правопорушення та майновий стан підозрюваного. Іноді, як у випадку з Насіровим, застава може бути зменшена. «Слово і діло» склало рейтинг найбільших застав, призначених під час повномасштабної війни [15].

Резюмуючи вищезазначене і те, що залишилось поза увагою читача, слід вказати, що заставу можна розглядати як ефективний механізм запобігання злочинам, (кошти від застави можуть йти у дохід держави, але не відшкодовувати завданих збитків потерпілій особі). З іншого боку ряд питань потребують нормативного врегулювання (щодо заставних сум, які надходять на депозитний рахунок суду, видача довідки Державної судової адміністрації України виключно після офіційного підтвердження Управлінням державного казначейства надходження таких коштів тощо).

Висновок. Під час роботи над цією статтею здійснено спробу з'ясувати зміст застави як запобіжного заходу, процесуальні підстави застосування, скасування або зміни, історичний розвиток.

Формулювання проблематики щодо застави у кримінальному провадженні як запобіжного заходу, вказане адвокатесою Т. Козаченко, вважаю за доцільне процитувати і спробувати вирішити ці питання у подальших наукових працях: «проблематика застосування застави в кримінальному судочинстві вимагає уваги та ретельного вирішення відповідно до визначених принципів правосуддя та забезпечення балансу інтересів всіх сторін, які беруть участь у цьому процесі. Крім цього, у законодавстві відсутній єдиний перелік підстав та умов застосування застави як запобіжного заходу» [10].

Тому можна підсумувати, що застава полягає у внесенні на спеціальний рахунок підозрюваним, обвинуваченим, іншими фізичними чи юридичними особами (заставадцем) коштів з метою забезпечення належної поведінки, виконання забор'язань, покладених на підозрюваного, обвинуваченого.

Як підсумок по даному питанню, цінність застави як запобіжного заходу полягає у тому, що вона із високою імовірністю гарантує дотримання учасниками кримінального судочинства встановлених щодо них кримінально-процесуальним законодавством заборон і обмежень. В той же час застава практично не обмежує учасників кримінального судочинства, щодо якого вона застосована, в конституційних правах. Застава є найбільш поширеним кримінально-процесуальним запобіжним заходом розвинутих європейських країн.

Тому, законодавче врегулювання застосування застави, на мою думку, можна визначити як ефективний важіль запобігання, проте слід напрацювати практику, щоб вибудувати механізм (алгоритм) застосування застави, усуваючи будь-які спроби її призначення як способу відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом та можливість відкупитись, особливо якщо мова йде про корупційні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Антикорупційний 2023 рік: які «великі риби» потрапили до рук набу-сап? URL: <https://ti-ukraine.org/news/antykoryptsijnyj-2023-rik-yaki-velyki-ryby-potrapyly-do-ruk-nabusap/> (дата звернення: 16.06.2024).
2. Статистичний звіт ДСА форми № 1-к «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» / Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році С. 14–16.
3. Судова статистика щодо запобіжних заходів за 2006 рік / *Вісник Верховного Суду України*. № 3. 2007. С. 12–13.
4. Захарко А.В. Розвиток застави, як запобіжного заходу у вітчизняному кримінальному процесі. *Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення право-*

- порядку в Україні : матеріали наук.-практ. семінару (28 лютого 2008 р.). Дніпропетровськ, 2008. С. 177–179.
5. Садова Т. Застава в контексті англо-американської правової традиції. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 7. С. 141–144.
  6. Л.М. Лобойко: *Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: навчальний посібник*. Київ: Істина, 2005 р.
  7. Кримінальний процесуальний кодекс України : офіц. текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/4651-17/print> (дата звернення: 17.06.2024).
  8. Тертишник В.М. *Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник*. 8-ме вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2020. 452 с.
  9. Застава в системі запобіжних заходів: теорія та практика *Прикарпатський юридичний вісник* Випуск 6 (47), 2022 С. 191–197.
  10. Козаченко Т. Як визначається розмір застав як запобіжних заходів і що пішло не так. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/antikorupciyna-praktika/yak-viznachaetsya-rozmir-zastav-yak-zapobizhnih-zahodiv-i-shcho-pishlo-ne-tak.html> (дата звернення 18.06.2024).
  11. Донченко Ю.В. Застава як запобіжний захід в кримінальному процесі України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2003. 19 с.
  12. Ільченко О.В. та Шульга М.О. Застава як запобіжний захід у кримінальному провадженні: процесуально-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 3. С. 89-94.
  13. Шай Р. Застава як один із видів запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми застосування. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки" № 3 (35), 2022. С. 385–390.
  14. Порядок внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу: Постанова КМУ від 11 січня 2012 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/15-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.06.2024).
  15. Топ найбільших застав підозрюваним під час повномасштабної війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/19/infografika/pravo/top-najbilshyx-zastav-pidozryuvanym-povnomasshtabnoyi-vijny> (дата звернення 23.06.2024).

